

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2021-25-1-85-94>

УДК 37.018.1:173:165.742.

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-9761-9031>**Людмила Гончар,***доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,**Інститут проблем виховання НАПН України,**м. Київ*

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНО-ЦІННІСНОЇ СФЕРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У МІЖСОБИСТІСНІЙ ВЗАЄМОДІЇ З БАТЬКАМИ

Анотація. Статтю присвячено проблемі дослідження рівня сформованості гуманних взаємин з боку молодших школярів за критерієм «Емоційно-ціннісне ставлення». Виходячи з того, що «гуманні батьківсько-дитячі взаємини» - це такі двосторонні динамічні суб'єкт-суб'єктні міжособистісні зв'язки, основою яких є синтез моральних знань, мотивів, почуттів, що зумовлює усвідомлене обопільне емоційно-ціннісне ставлення батьків і дітей, яке стійко виявляється в реальній поведінці, автором визначено трьохкомпонентну структуру гуманних взаємин між батьками і дітьми молодшого шкільного й підліткового віку, котра містить когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінково-діяльнісний компоненти. Показниками емоційно-ціннісного компонента було визначено: здатність розпізнавати власні емоційні стани та прояви, емоційно-ціннісне ставлення до батьків, потреби відчувати переживання батьків, емпатійно їм співчувати; потреба і бажання діяти згідно з моральними нормами, добровільно ухвалювати моральні рішення задля блага батьків; здатність до рефлексії.

За допомогою показників емоційно-ціннісного критерію та комплексу взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих діагностичних методів та методик (адаптована методика Є. Лістік «Оціни власні емоції, метод проєктивного малюнка «Моя сім'я», методика Д. Біджієвої «Шкала прихильності дитини до членів своєї сім'ї», методика І. Дерманової «Що таке добре і що таке погано» та ін.) молодших школярів було умовно розподілено на 3 групи. Першу групу склали молодші школярі, які повною мірою усвідомлюють емоції своїх батьків, мають потреби відчувати переживання батьків, керувати своїми емоціями та готові емпатійно співчувати батькам; взаємини з батьками характеризуються відсутністю конфліктів. До 2-ї групи належали діти, котрі не повною мірою розпізнають емоції батьків; не завжди готові виявляти емпатійність у взаєминах з батьками. Третю групу склали молодші школярі, у яких майже не спостерігається емпатійне співчуття батькам, характер емоційного ставлення до батьків є негативним, міра задоволення спілкування з батьками є низькою; взаємини характеризуються наявністю регулярних конфліктів.

Практичне значення статті полягає у тому, що її матеріали можуть використовуватися в організації виховної роботи закладів загальної освіти, підготовки педагогів і педагогічної практики студентів.

Ключові слова: молодші школярі, батьки, сім'я, міжособистісні взаємини, емоційно-ціннісний критерій.

© Людмила Гончар, 2021

Вступ. Сім'я є основним соціальним інститутом, який відповідає за повноцінне виховання, навчання і розвиток дитини. Ефективність сімейного виховання значною мірою визначають взаємини між батьками і дітьми. Разом з тим сучасні батьки, не володіючи достатньою мірою знаннями щодо специфіки розвитку і виховання дитини, її вікових та індивідуальних особливостей, вибудовують процес виховання інтуїтивно і хаотично. Це,

щонайменше, веде до морального зубожіння, неблагополуччя, психологічної кризи неповнолітніх, водночас знижує ефективність виховної і духовної функцій сім'ї, спричиняє дисгармонічність взаємин між її членами, напруженість внутрішньо сімейної атмосфери.

Отже, існує потреба у зміцненні сімейних міжособистісних взаємин, зокрема підвищенні вимог до формування у молодших школярів здатності до емпатійного сприйняття батьків, інших людей на основі гуманістичних моральних цінностей.

Мета і завдання. Метою статті є висвітлення результатів педагогічної діагностики гуманних батьківсько-дитячих взаємин з боку дітей молодшого шкільного віку за критерієм «Емоційно-ціннісне ставлення».

Результат педагогічної діагностики молодших школярів полягав у визначенні: характеру самооцінки у дітей молодшого шкільного віку; здатності до емпатійного сприйняття батьків, інших людей; здатність відчувати переживання батьків, готовність виявляти емпатійність у взаєминах з батьками; умовних груп молодших школярів за рівнями сформованості гуманних взаємин з батьками за означеним критерієм.

Методи дослідження. З метою одержання достовірних даних щодо виявлення емоційно-ціннісних поцінувань молодших школярів було використано комплекс взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих діагностичних методів та методик, зокрема: адаптована методика Є. Лістік «Оціни власні емоції» [7], метод проєктивного малюнка «Моя сім'я» [8], методика Д. Біджієвої «Шкала прихильності дитини до членів своєї сім'ї» [1], тест «Діагностика емоційних взаємин у сім'ї» [6], методика І. Дерманової «Що таке добре і що таке погано» [4], статистичні методи опрацювання інформації.

Звернення під час педагогічної діагностики молодших школярів до *тестування* зумовлювалося досить високим рівнем об'єктивності. Вона забезпечувалася: створенням однакових умов для всіх респондентів; певним обмеженням часу тестування залежно від віку респондентів, змісту та завдань тестування; однозначністю інструкцій і забезпеченням чіткого розуміння респондентами того, що слід зробити; обробкою результатів за допомогою чітко визначених статистичних методів.

Особливістю дітей молодшого шкільного віку є здатність легше зрозуміти емоції, які виникають у знайомих їм життєвих ситуаціях. Проте діти цього віку не завжди можуть висловити емоційні переживання словами. Тому для більш об'єктивного з'ясування емоційно-ціннісного ставлення дітей молодшого шкільного віку до себе та членів своєї сім'ї використовували метод проєктивного малюнка. Протягом усієї експериментально-дослідної

роботи з дітьми молодшого шкільного віку проводилось систематичне (опосередковане і відкрите) *педагогічне спостереження*. Застосування цього методу діагностики спрямовувалося на виявлення притаманних молодшим школярам мотивів, якими дитина керується в своїх діях, коли йде на контакт з іншими людьми.

Констатувальний етап дослідно-експериментальної роботи охопив 518 молодших школярів із загальноосвітніх навчальних закладів м. Києва, Київської, Тернопільської, Миколаївської, Житомирської та Черкаської областей.

Результати дослідження. На етапі дослідно-експериментальної роботи, метою якого було визначення рівня сформованості гуманних взаємин з боку молодших школярів за критерієм «Емоційно-ціннісне ставлення», брали до уваги те, що молодший шкільний вік характеризується підвищеною чутливістю, сприйнятливістю, розвитком соціальних емоцій: вчинки набувають певного сенсу, встановлюється емоційна єдність з іншими людьми, насамперед, з батьками, формується здатність співчувати, виникає потреба передавати свої переживання іншим, дитина починає оволодівати мовою почуттів. Зміни в емоційній сфері молодшого школяра впливають на характер його поведінки: дитина стає більш стриманою у вираженні своїх емоцій, зростає розуміння характеру переживань інших людей та здатність до співпереживання їхнього емоційного стану. У цьому віці спостерігається інтенсивний розвиток морально-етичних почуттів, які набувають більш стійкого характеру, в порівнянні з дошкільним віком, а також більш інтенсивне формування соціально позитивних переживань.

З метою з'ясування здатності молодших школярів оцінювати і розрізняти власні емоційні стани та прояви, співвідносити їх з вимогами батьків застосовувалась адаптована методика Є. Лістік «Оціни власні емоції» [7].

Результати діагностики за цією методикою дозволили зробити такі висновки. Перша частина роботи не викликала у молодших школярів жодних труднощів: переважна більшість дітей (65,2 %) швидко і правильно зорієнтувалася (з невеликими похибками) у значеннях різних піктограм, змогла вірно визначити три найкращі і три найгірші, на їх погляд, емоції, зуміла досить об'єктивно оцінити свої емоції у момент діагностики (переважав вибір піктограми з позитивними емоціями). Ця група дітей співвідносила з середнім рівнем прояву емпатійних станів.

Із наступним завданням – диференціювати і співвіднести свої емоції і почуття щодо представлених сюжетів – досить успішно справились лише 15,6 % дітей молодшого шкільного віку. Відносно першого сюжету, діти цієї групи обрали – подив, смуток, жаль;

другого – смуток, подив, образу; третього – сором і смуток; четвертого – смуток, жаль; п'ятого – радість, мрійливість. Всі обрані позиції відповідали високому рівню уміння диференціювати власні почуття співвідносити їх з вимогами дорослих, зокрема, батьків, а також визначали наявність доброзичливого ставлення до навколишніх, навіть у ситуації образи чи агресії.

За результатами методики групу, яка відповідає низькому рівню сформованості здатності оцінювати власні емоційні стани та співвідносити їх із вимогами дорослих (18,2 %), склали діти, які неадекватно, а подекуди навіть агресивно реагували на запропоновані ситуації. Реакцією дітей цієї групи на перших два сюжети були – злість, роздратованість, образа, настороженість; їхні пояснення носили агресивний характер. До цієї ж категорії належали діти, які не змогли адекватно оцінити ситуацію та визначитися зі своїми емоціями.

Діти молодшого шкільного віку легше розуміють емоції, які виникають у знайомих їм життєвих ситуаціях, проте не завжди можуть висловити емоційні переживання словами. Тому для більш об'єктивного з'ясування емоційно-ціннісного ставлення дітей молодшого шкільного віку до себе та членів своєї сім'ї використовували метод проєктивного малюнка «Моя сім'я» [8].

Аналіз малюнків виявив, що емоційний стан більшості дітей молодшого шкільного віку – позитивний (74,5 %). Малюнки переважно були досить яскравими, зображення людей чіткими. Близько третини дітей (30,4 %) зобразили себе на одному рівні з батьками, що вказує на позитивне сприйняття себе та високу самооцінку. Нечисельними були зображення (22,5 %), на яких дитина й батьки тримаються за руки, що засвідчує тісний психологічний контакт між ними. Лише на 7,3 % дитячих малюнках люди зображені із чітко окресленими пальцями рук, що говорить про розвинену здатність дитини до взаємодії з оточуючими. На 18,6 % малюнків діти не зобразили себе у колі сім'ї, аргументуючи це різними причинами: «Я у школі», «Я граюся в іншій кімнаті», «Я у бабусі». Це свідчить про низький статус та відмежованість дитини від сімейних взаємин. Близько третини молодших школярів (35,2 %) зобразили себе непропорційно малими у порівнянні з фігурами батьків на малюнку, що засвідчило їхню низьку самооцінку. Завдяки аналізу окремих деталей, з'ясувалось, що 60,3 % дітей чітко зобразили шию і 35,4 % – дрібні предмети, що інтерпретувалося як здатність керувати своїми почуттями та стримувати емоції, що загалом є цінним для формування гуманних взаємин.

З метою з'ясування умінь та потреб молодших школярів відчувати переживання батьків, готовність виявляти емпатійність у взаєминах з ними використовувалась методика Д. Біджієвої «Шкала прихильності дитини до членів своєї сім'ї» [1].

Процедурна робота за цією методикою полягала в тому, що дітям пропонувалось відповісти на наведені вчителем запитання шкали прихильності (10 запитань). Молодшим школярам пропонувалось обрати відповіді на поставлене запитання: «Якби я був чарівником, я ... (варіанти відповідей були наведені). Після відповідей дітей на всі 10 запитань підраховувалась загальна кількість вибірок стосовно кожного члена сім'ї, причому одна вибірка прирівнювалась до одного балу. Бралось до уваги, що той із сім'ї, який набрав найбільшу кількість балів, був тою людиною, до якої дитина відчуває найбільшу прихильність; натомість, член сім'ї, який набрав найменшу кількість балів або не набрав жодного балу, вважався джерелом дискомфорту дитини в сім'ї.

З'ясувалось, що молодші школярі відчувають найбільшу прихильність до мами, до того ж результати вибірки відповідей хлопців і дівчат майже не відрізнялись. Тато посів друге місце за шкалою прихильності – він фігурував у відповідях 34,1 % і 1–2-х класів і 37,4 % дітей 3–4-х класів), третє – бабуся (дідусь) – 23,8 % дітей 1–2-х класів і 20,2 % дітей 3–4-х класів відповідно. Отримані дані засвідчили, що сестра (брат) зайняли останнє місце за шкалою прихильності, що пояснюється, на наш погляд, наявністю ревнощів і суперництва до сиблінгів.

З метою перевірки достовірності даних про міру і характер прихильності молодших школярів до батьків паралельно застосовували тест «Діагностика емоційних взаємин у сім'ї» [6].

Запроваджуючи цю методику, дітей молодшого шкільного віку вводили в ігрову ситуацію «Пограємо в пошту». Дитину просили виконати роль «листоноші» і надіслати листи собі, іншим членам сім'ї та пану «Незнайомцю» (якщо не було інших адресатів). Після цього дитині пропонували прочитати у випадковому порядку висловлювання на картках, пропонували обрати для них адресатів. Обрані картки дитина кидала в скриньки, що розміщались біля відповідних фігур членів сім'ї, обраних дитиною в якості адресата. Висловлюваннями були: а) твердження, які свідчили про позитивне чи негативне ставлення до членів сім'ї, до себе; б) висловлювання позитивного чи негативного змісту, що свідчили про ставлення членів сім'ї до дитини в її уявленні; в) висловлювання, які свідчили про ставлення з боку батьків, що не відповідають віку дитини, приміром, про надлишок турботи

й опіки з боку батьків.

Результати діагностики підтвердили, що для дітей молодшого шкільного віку більш значущими є взаємини з матір'ю (62,3 % учнів 1–2-х класів та 59,5 % учнів 3–4-х класів засвідчили позитивне ставлення до матері). До батька відповідне ставлення виявило 37,7 % учнів 1–2-х класів та 40,5 % учнів 3–4-х класів. Узагальнені результати із зафіксованою відмінністю у ставленні дітей молодшого шкільного віку до кожного з батьків відображено в табл. 1.

Таблиця 1

Характер ставлення дітей молодшого шкільного віку до батьків, %

Характер ставлення	З боку дітей		З боку батьків	
	До батька	До матері	Від батька	Від матері
Позитивне	37,4	67,4	47,6	83,2
Амбівалентне	54,5	32,6	39,6	16,8
Негативне	8,1	0	12,8	0

Отже, за критерієм «Емоційно-ціннісне ставлення» умовно було виокремлено 3 групи молодших школярів.

Першу групу дітей молодшого шкільного віку (13,4 %) вирізняло те, що вони показали вміння розпізнавати власні емоційні стани та прояви, здатність усвідомлювати емоції своїх батьків; наявність потреби відчувати переживання батьків, у разі необхідності їм співчувати й співпереживати; стійке позитивне ставлення до норм міжособистісної взаємодії в сім'ї, готовність їх виконувати задля батьків. Ця група дітей відповідала високому рівню сформованості гуманних взаємин до батьків з боку дітей молодшого шкільного віку за емоційно-ціннісним компонентом.

Другу групу (52,6 %) склали діти молодшого шкільного віку, які показали часткове вміння розпізнавати власні емоційні стани та прояви, ситуативну здатність усвідомлювати емоції своїх батьків. Діти цієї групи загалом усвідомлюють потреби відчувати переживання батьків, хоча не завжди здатні їм емпатійно співчувати й співпереживати; їм притаманне позитивне ставлення до норм міжособистісної взаємодії в сім'ї, проте готовність їх виконувати задля батьків є ситуативною. Ця група дітей відповідала середньому рівню сформованості гуманних взаємин до батьків за критерієм «емоційно-ціннісне ставлення».

До 3-ї групи (відповідає низькому рівню) належали діти молодшого шкільного віку, які продемонстрували недостатню здатність розпізнавати власні емоції та емоції батьків,

неусвідомлення потреби відчувати переживання батьків, емпатійно їм співчувати й співпереживати; неготовність виконувати норми міжособистісної взаємодії заради батьків. Таких дітей було 34,8 %.

Ці дані вказують на те, що загалом дітей молодшого шкільного віку характеризує недостатнє емоційно-ціннісне ставлення до батька і матері.

Обговорення. Дослідники проблем сімейного виховання дітей [10] вказують на те, що розвиток емоційної сфери дитини великою мірою залежить від особливостей її емоційних контактів із батьками: в сім'ях, де наявні гуманні взаємини, в основі яких - чуйність і сердечність, повага і любов, у дітей ефективніше формуються позитивні якості – доброзичливість, здатність до співпереживання, вміння вирішувати конфліктні ситуації тощо. Діти з цих сімей більшою мірою схильні до адекватного усвідомлення свого образу «Я», його цілісності. Завдяки своїй комунікабельності ці діти здатні долучатися в активно-позитивній формі до груп однолітків (за авторитарного типу ставлення батьків до дітей, формування означених якостей може набувати спотворених форм).

Відзначимо, що на сьогодні не так багато вітчизняних і зарубіжних психолого-педагогічних досліджень, які були б присвячені педагогічній діагностиці міжособистісних взаємин батьків і дітей. Однак, певні аспекти даного питання проаналізовано у попередніх працях автора [3; 10].

Представники сімейної терапії [11; 12] акцентують на тому, що для з'ясування окремих характеристик сім'ї потрібно дослідити взаємини між її членами та взаємодію її різноманітних параметрів; кожна підсистема має специфічні функції, ставить певні вимоги до своїх членів та вирізняється такими факторами, як покоління, стать, інтереси. Дослідник Г. Спенсер розглядає сім'ю як соціальну групу, що має нормативну структуру, усталену в суспільстві. Зокрема, наголошуючи на мультифункціональності сім'ї, вчений вважає, що до її обов'язків належить низка завдань, пов'язаних із репродуктивністю, захистом і соціалізацією дитини, релігійністю, формуванням її морально-духовних цінностей, економічною кооперацією, та задоволенням потреб – особистих і соціальних. Неодмінною умовою вияву життєдіяльності сім'ї є розподіл праці між її членами. Таким чином, згідно цих досліджень, сім'я є автономною щодо суспільства [9].

Результати нашого дослідження [3] переконують у тому, що ефективність формування гуманних взаємин між батьками та дітьми залежить від участі у цьому процесі сім'ї та школи, оскільки сучасна сім'я, хоч і є головною ланкою у вихованні дитини, проте не може

виховувати дитину ізольовано. На разі сім'я і школа є рівноправними виховними інституціями, які взаємодіють на засадах партнерства, а також взаємозумовлюють і взаємозбагачують одна одну. Це передбачає розуміння сім'ї як суб'єкта саморозвитку і саморегуляції, системи, яка має свої структурні, функціональні й генетичні зв'язки. Гуманно-ціннісний підхід до організації виховної роботи у середовищі сім'ї і школи, з одного боку, забезпечує самореалізацію окремого індивіда, з іншого – сприяє повноцінному розвитку суспільства.

Висновки. У статті висвітлюється окремі позиції педагогічної діагностики дітей молодшого шкільного віку з проблеми формування гуманних міжособистісних взаємин у сім'ї.

Достовірність методів, застосованих у дослідженні, підтверджується результатами експериментальної діяльності, порівнянням результатів дослідження з іншими вибірками, що дозволило виявити основні проблеми, тенденції та шляхи їх вирішення.

За результатами нашого дослідження з'ясовано, що найбільш чисельною є група молодших школярів, котрі не повною мірою розпізнають емоції батьків; не завжди готові виявляти емпатійність у взаєминах з батьками. Досить значущою виявилась чисельність дітей, у яких майже не спостерігається емпатійне співчуття батькам, характер емоційного ставлення до батьків є негативним, міра задоволення спілкування з батьками є низькою; взаємини характеризуються наявністю регулярних конфліктів. Встановлено, що причиною цього є наявність ряду недоліків у сімейному вихованні дітей досліджуваної категорії, а саме: гіпер- або гіпоопіка над дітьми, невміння вирішувати конфліктні ситуації, відсутність розумного поєднання любові й вимогливості до дитини, низький рівень батьківської компетентності, недостатній освітній і педагогічний потенціал, авторитарний стиль спілкування, невміння розумно організовувати життєдіяльність сім'ї та ін.

Практичне значення статті полягає у тому, що її матеріали можуть використовуватися в організації виховної роботи закладів загальної освіти, підготовки педагогів і педагогічної практики студентів.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальшого вивчення потребує проблема гуманізації взаємин батьків і дітей старшого шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи, а також формування гуманних взаємин у різних типах сімей.

Список використаних джерел

1. Биджиева Д. Дж. Психолого-педагогические условия развития взаимопонимания родителей и детей в многодетной семье. Дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07. Алиева, Карачаевск, 2008. 254 с.
2. Витакер К. Полуночные размышления семейного терапевта. Москва: Класс, 1998. 144 с.
3. Гончар Л. В. Формування гуманних взаємин батьків з дітьми молодшого шкільного і підліткового віку: монографія. Київ: ТОВ «Задруга», 2017. 360 с.
4. Дерманова И. Б. Диагностика эмоционально-нравственного развития. Санкт-Петербург: Речь, 2007, С. 123
5. Закон України «Про освіту». № 2145-VIII. (2017).
6. Лидерс А. Г. Психологическое обследование семьи: Учебное пособие-практикум для студентов факультетов психологии высших учебных заведений. Москва: Издательский центр «Академия», 2006. 432 с.
7. Листик Е. М. Методика изучения способности детей 5-7-летнего возраста к распознаванию эмоциональных состояний. Психолог в детском саду. № 4. 2003. С. 3-19.
8. Смирнова Е. О., Холмогорова В. М. Межличностные отношения дошкольников: диагностика, проблемы, коррекция. Москва: ВЛАДОС, 2005. 158 с.
9. Спенсер Г. Синтетическая философия (в кратком изложении Говарда Коллинза). Киев: Ника-Центр. 1997. 307 с.
10. Шахрай В. М. (Ред.), Алексеенко Т. Ф., Гончар Л. В., Канишевська Л. В., Малиношевський Р. В. Цінність життя підлітка: світоглядні орієнтири: монографія. Київ. 2019. 136 с.
11. Bowen M. Family Therapy in Clinical Practice NY: Jason Aronson, 1978.
12. Minuchin S., Nichols P. Family healing: Tales of hope and renewal from family therapy. New York: The Free Press, 1993.
13. Siegal, M. Are sons and daughters treated more differently by fathers than by mothers? *Developmental Review*, 7. 1987. P. 183-209.

References

1. Bidzhieva, D. D. (2008). *Psikhologo-pedagogicheskie usloviia razvitiia vzaimoponimaniia roditelei i detei v mnogodetnoi seme* [Psychological and pedagogical conditions for the development of mutual understanding between parents and children in a large family] (PhD dissertation, Karachaevsk).
2. Vitaker, K. (1998). *Polunochnye razmyshleniia semeinogo terapevta* [Midnight reflections of the family therapist]. Moscow: Klass.
3. Honchar, L. V. (2017). *Formuvannia humannykh vzaiemyn batkiv z ditmy molodshoho shkilnoho i pidlitkovoho viku* [Formation of humane relationships of parents with children of primary school and adolescence]. Kyiv: TOV "Zadruha".
4. Dermanova, I. B. (2002). *Diagnostika emotsionalno-nravstvennoho razvitiia* [Diagnosis of emotional and moral development]. Saint-Petersburg: Rech.
5. *Zakon Ukrainy «Pro osvitu»* [Law of Ukraine «On Education»]. № 2145-VIII. (2017).
6. Liders, A. G. (2006). *Psikhologicheskoe obsledovanie semi* [Psychological examination of the family]. Moscow: Izdatelskii tsentr «Akademiia».
7. Listik, E. M. (2003). Metodika izucheniiia sposobnosti detei 5-7-letnego vozrasta k raspoznavaniiu emotsionalnykh sostoianii [Methods of studying the ability to recognize emotional states for children 5-7 years of age]. *Psikholog v detskom sadu*, 4, 3-19.
8. Smirnova, E. O., Kholmogorova, V. M. (2005). *Mezhlichnostnye otnosheniia doshkolnikov: diagnostika, problemy, korrektsiia* [Interpersonal relationships of preschoolers: Diagnosis, problems, correction]. Moscow: VLADOS.
9. Spenser, G. (1997). *Sinteticheskaia filosofiiia (v kratkom izlozhenii Govarda Kollinza)* [Synthetic philosophy (summarized by Howard Collins)]. Kyiv: Nika-Tsentr.
10. Shakhrai, V. M. (Eds.), Alieksieienko, T. F., Honchar, L. V., Kanishevskaya, L. V., Malynoshevskiy, R. V. (2019). *Tsinnist zhyttia pidlitka: svitohliadni oriientyry* [The value of adolescent life: Worldviews]. Kyiv.

11. Bowen, M. (1978). *Family therapy in clinical practice*. New York: Jason Aronson.
12. Minuchin, S., & Nichols, P. (1993). *Family healing: Tales of hope and renewal from family therapy*. New York: The Free Press.
13. Siegal, M. (1987). Are sons and daughters treated more differently by fathers than by mothers. *Developmental Review*, 7, 183-209.

Liudmyla Honchar,
*Doctor of Sciences in Education, Senior Researcher,
Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine,
Kyiv*

THE RESEARCH OF EMOTIONAL AND VALUE SPHERE OF PRIMARY PUPILS IN INTERPERSONAL RELATIONSHIPS WITH PARENTS

Abstract. *The article is devoted to the problem of research of the level of humane relationships formation by primary pupils on the criterion “Emotional-value attitude”. Based on the fact that «humane parent-child relationships» are such bilateral dynamic subject-subject interpersonal relationships, which are the foundation for the synthesis of moral knowledge, motives, feelings that determines the conscious mutual emotional and value attitudes of parents and children who are persistently manifested in real behavior, the author has identified a three-component structure of humane relationships between parents and children of primary school and teenagers, which contains cognitive, emotional, value and behavioral components. The indicators of emotional-value component were determined: the ability to recognize their own emotional states and manifestations, emotional-value attitude towards parents, need to feel the experience of parents, empathize with them; the need and desire to act in accordance with moral standards, to make moral decisions voluntarily for the benefit of parents; the ability to reflect.*

Using indicators of emotional-value criterion and a set of interrelated and complementary diagnostic methods and techniques (the adapted method by E. Listik «Assess your own emotions, the method of projective drawing “My family”, the method by D. Bidzhieva “Scale of a child’s attachment to members of his or her family”, the method by I. Dermanova “What is good and what is bad”, etc.) of primary pupils were conditionally divided into three groups. The first group consisted of primary pupils who are fully aware of their parents’ emotions, the need to feel their parents’ feelings, manage their emotions, and who are ready to empathize with their parents; relationships with parents are characterized by a lack of conflicts. The second group included children who did not fully recognize their parents’ emotions; who are not always ready to show empathy in their relationships with their parents. The third group consisted of teenagers who had almost no empathy for parents, the emotional attitude towards parents is negative, as well as the degree of satisfaction with communication with their parents is low; relationships are characterized by the presence of regular conflicts.

The practical significance of the article is that its materials can be used in organizing educational work of institutions of general education, teacher training and pedagogical practice of students.

Key words: *primary pupils, parents, family, interpersonal relationships, emotional-value criteria.*

Стаття надійшла до редакції 05.08.2021
Стаття прийнята до публікації 24.09.2021